

Jaanipäev

Tähendus

Jaan on kõikide jumaluste seast kõige õiglasem, annab igale inimesele saaki ainult tema töö järele. Laisku karistab vaesusega. (Ta, Võnnu)

Jaanipäev olevat sellest tulnud, et üks laev mere peal põlema läinud ja nüüd peetakse seda igal aastal meeles tule tegemisega.

Jaanipäev on Ristija Johannese nimepäev, siis Johannes ristiti. (Tln, Tlt, 1942) Üks inimene tulnud Tallinna, ei mäleta, kes, aga tema mälestuseks seda jaanipäeva peatakse. Kiikumine pidi tähendama mere lainetamist. (Juuru, Salutaguse)

Jaan-nimelised

Tõsteti üles ja hüüri „Hurraa!“ (Viru Jaagupi) Jaani nimelistel seoti magamise ajal mingi väärtusliku esemega (rätik, sall) jalad kinni, siis pidid selle eest andma viina. (Ambla, Märjamaa)

Surnutepüha

Jaanipäev oli nii suur püha. Tegime värisevatest heinadest pärjasid surnuaiale. Tulime emaga isa hauale. Ikka leib, keedetud munad olid kaasas ja sõime haua peal. (Vi)

Jaanituli

Usuti nõidusi. Käidi särgi väel võõra põllult vilja korjamas – seega võeti võõralt viljaõnn endale. Karjateelt korjati võõra lehma jälgedest lüpsikusse muda. Igast jäljest võeti 9 noaotsa täit ja viidi koju, siis pidi olema hea piimaõnn. Laps pandi karjavärvasse, kepp käes, mille perenaine andis. Laps pidi kepi otsaga vastu poste järgemööda taguma, öeldes: „ Siit saab piima! Siit saab võid!“ Siis pidi hea piimaõnn olema. Otsiti sõnajala õit. Kes selle leidis, see teadis enda tulevikku. Õiele tehti aga 9 risti peale, et vana paha seda kätte ei saaks. ERA II 88, 97 (13) Vi-Nig, Pada v

Jaanipäev, see oli suur püha, siis hakkas heinakuu ju. Jaanituld tehti Jaagupi kaasikusse, kohe selle kiriku taha. Kõrgele pandi tõrvatõnn. (V-Jaagupi)

Ulja männik Virumaal oli kuulus usside poolest. Ükskord läks männik põlema ja suur osa isa usse sai surma. Põlemise aegu kostis metsast koledat mõirgamist. Pärast leiti tuha seest suure ussi luukere. Sellest ehitati laev, millega käidi sõja- ja röövretkedel. Kõikjal kardeti seda madulaeva. Madulaeva poolt röövitud laevad toodi kaldale ja põletati. See oli jaanipäeva laupäeval ja sellest sai alguse jaanituli. (Tallinn)

Tuli oli varda otsas tõrvatõnnis. Mõned teevad tuld ka maas. Siis lastakse ikka ka püssiga mõni kõva kivi lõhki – peaasi et pauku saaks. Tule all tantsiti, mängiti hommikuni. Kiige alla rökkas laul ja tantsiti. (Kuu, Kolga v, Hirvlik)

Jaanituli on Maarja tuli. (Jõelähtme)

Kui eestlased veel paganad olnud, siis neil üks niisugune jumal olnud, keda nemad niisuguste tuledega austanud. (Kadrina, Udriku)

Jaaniöösse ei tohtinud keegi kodu olla. Peletati paha vaimusid sellega. (Lahemaa)

Jaanituli tulnd sedasi, et Ristija Johannes tapeti sel õhtul ära ja ta pea anti kungatütrele. Kuningatütar põletas selle pea. Sellest ajast tehakse jaanituld. Tõrvaämber on nagu verine pea seal üleval ja pikad juuksed lohisesid tules. Meit kellati lapsest sati jaanitule äärde minna. (Lääne-Nigula, Taebla v, Allkimaa k, Martna)

Jaaniäpäeva õhtul tehakse tuld ja mängitakse, lauldakse ja tantsitakse tule all. (Hiie jumala auks). Selleks ajaks tehakse õlut ja kinnitatakse sõpruse sidet naabrirahvastega neid võeraks kutsudes. (Lä-Nigula, Aru k, Mihkli)

Tõrvatündri põletamine puu otsas, kiigel kiikumine ja laulmine kuni hommikuni, mõnes kohas ka tants. (Haljala)

Siis tehti igas peres jaanituld. (Lüganuse, Püssi v, Kestla-Ahu k) Tule ridva otsa püsti ajamine oli poiste amet, Tünnis tohtu ja rohtu. Kui ridva otsas tuli ära põles, tehti tuli maha. (Torma, Avinurme v.) Pada oli posti otsas, tõrva täis, suur lõkke tuli all. Hüpati üle tule. Jaanituli tegi neile taludele head, kes olid tule ääres. (Jn) lisakus tehti jaanituld ristteel! Tuli tehakse seal, kust see paistab merele. (Kadrina, Palmse) Särudel käisime Pähni mäel. (VJg, Hlj) Assamalla mäel tehti tuled. Jaanituli oli mere kaldal või päris mere ääres. Vanad mehed ajasid juttu. Ringmängud lauludega, tantsuks mängis pill. (VMr, Jõh, Ontika) Tuld tehti Alajõel Järvemäel (Iisaku) Rajatee mäel Joakmetsa serval ja Mäi Liivamäel, Ragavere Kurenokas ja Mõdriku Mõisa mäel. Tünnis tõrv või vankrimääre või ka puud – VJg), ka mõni rattarumm või vana leivamärss. (Mõdriku, Rak) = Valdavalt tünn (ka mäber) ridva otsas, maas ikka ka. Meie isal oli selleks alati üks vana pada. (Sim) Emumäele tehti, Rakke linnamäele, Süüetõrvik toodi ratsa hobusel. (Väike-Maarja)

Vodja mõisas juures Sälumäel tehti tuld. Ehk oli ohvrimägi. (Peetri, Vodja k) Tõrvatünn ridva otsas. Peremehed tõid tantsupõrandale õlut. (Kuu) Tehti tuld ja lasti püssi. (Tln, Märjamaa)

Valmistumine

Tulekraami toodi ühiselt. (Rakvere) Kased ja lilled toodi. Tehti munavõid ja murulauguvõid. (Rak, Vajangu k, Peetri khk)

Põhjus

Kelle õuelt kedagi jaanitulele ei tulnud, selle õu kanti täis kõiksugu risu. Ise laulsid:

Rukkis kasku karu kaeru

Kaerus rohket kaste heina

Otras otsata ohakaid, Linas rohkest tuttareida. (Jõhvi)

Tulle!

Jaanitulle visatakse 3 touki: 1) Tutrad tulesse, 2) Kasteheinad kargele, 3) Linnad minno põllu peale!

Käidi 3 x edaspidi ja 3 x tagurpidi ümber tule, siis pidi aasta hästi minema. (V-MRj, Vao va, Aburi k)

Jaanitule äärde pidi kõik minema, siis oli hea viljasaak, kes ei läinud, sellel olid vili umbrohune. Jaanitule ääres öeldi: „ Karukaer kadugu rukki seest, kastehein otra seest, tutrad ja lustrad lina seest!“ (Rak, Sõmeru, Halj) Jaanituli peletab nõiad loomade juurest, hoiab vilja ikalduse eest. Kes soovib head linakasvu, viskab 3 pakku tulle: „Tudra tulle, kaseheinad kaugele, linad meie põllu peale!“ (Rak)

Üle tule hüpati loomade õnneks ja kordaminekuteks (Haljala) Palmse mõisas lasti ka püssi, sõideti ka lootsikutega tiigil ja järvel, lauldi igal pool. (Haljala)

Kiikumine

Kiiged pidi olema valmis enne jaani. Pitsballid olid seal juures. (Sim=) Kiigesepadest lauldi. (VMRJ)

Kiiguti jaanitule juures. (Anna) Lauldi vägevaid kiigelaule kõikjal Harjumaal. Jaanilaupäeval tehti tuld kõrge koha peal. Tantsiti, mängiti ringmänge. (Kuu) Tuli maas või üleval tõrvatünnis, Tantsimine seal juures. Posti otsa panid mõisnikud asju, mida ära toodi. (Kose) Mõnel pool Lõuna-Eestis, Kihnu, Pärnumaal jm ka hõisata jaanitule ääres, näit: „Jaan, auuu!!!“

Muu

Nähti nõidasid mööda rukist hulkumaie ja jalgudega kõrssi, kõrd ühelt, kõrd teiselt poolt tõmmides kodo poole menemä. Sellega pidi ta kõik vilja omale saama ja teised ilmä jääma. (Lüg) Salaja teiste lehmade lüpsmine jm taoline nõidus. (Virumaa)

Jaanipäeval korjati jaanililli, härjakaelarohu jm lilli. Võeti 2 pulka ja kõik pandi risti teeristile, et siis see toob piima. (Iisaku) Lehmadele toodi 9 valla maa pealt lilli, siis olla piima ja või saaks hea. (Märjamaa)

Jaanilaupäeval öösel kella 12 ajal vihuti vana vihaga karjamaal pütte ja lüpsikuid, siis on aasta otsa hea piim ja või. (Jüri)

Toit: keedeti ka mune (Kadrina) Värviti mune sibulakoortega ka jaanipäeval. (Haljala) – munade värvimine valdav Virumaal. Ka Türil ja Koerus keedeti ja isegi värviti.

Jaanivihad tuli teha enne jaani: Iis, VJj. Kui enne jaani lepavihaga vihtled, siis ei hakka miski paha asi kehale. (Jõelähtme)

Saunas: vihtlesid naised end rebasesabaga, et saada mehele (Hlj), sauna tehti kõikjal.

Jaanioöl koguti ka ravimtaimi, sest nende mõju pidavat olema siis kõige tugevam. Neiud korjasid jaaniõist kastet ja pesid sellega nägu. (Jõhvi) Jaanipäeval korjati raudnõgesid ja kaetise rohtu, pandi neid paigale ja anti talvel lehmadele pärast poegimist. Söögi sisse pandi veel mõni süsi ja pääsukese pesa. (Vi)

Sõnajalaõis: Mitmed läksid jaanitulelt metsa sõnajalaõit otsima. Seda pidi tegema nii, et hobune ligi, et kui kätte said siis kohe hobuse selga ja minema. Vanapagan, kes valvas sõnajalaõit, teda kätte ei saaks. (Tln, Vi)

Päikesemäng: jaanipäeva hommikul mängida päike üles tõustes. (Vai, Küter k)

Jaanikaste: Jaanipäeva kaste pidi nahahaigused ära võtma. (Sim) Haige kohta öeldi: „Jaan paneb jalad alla!“ (Jõh)